

Summary. In the article the linguistic resources of actualization of the pejorative vocabulary's emotional and expressive meaning are determined; the factors of lexical emotional stress appearance and correlation between emotional relationships and certain concepts are defined. The pejorative vocabulary functioning in the language is interpreted as a mechanism of emotions verbalization in language and speech. The article envisages the relationship of the concepts of "emotional" and "expressive" as well as different linguists' thoughts on the functioning of these aspects of the pejorative meaning of the word. The emotional meaning implements appropriate expression of emotions that are caused by the surrounding facts of the material world.

The semantic category of expressivity is associated with the expressive function of language, which has a certain system of means at different levels of language and is used for its real implementation in speech, and stylistic expressiveness is the phenomenon of speech that is deliberately formed by the author with the help of expressive verbal and stylistic devices.

The analysis of the semantic structure of evaluative statements indicates that contextual functioning of emotional and evaluation subjective vocabulary of negative content is conditioned by the speaker's intentions. An intensive use of the pejorative vocabulary reflects the language preferences of society that seeks to find means of adequate phenomena nomination in the vocabulary. The dependence of the emotional and evaluation vocabulary functioning is defined by extralinguistic factors in particular mentality of the nation, its culture, moral norms, politics and so on. The lexical structure of a language directly reflects the changes occurring in the society. Emotional conceptualization of reality is directly related to national worldview that leaves its mark on the national character and national temperament.

Key words: pejorative vocabulary, emotionality, expressivity, emotional and evaluation vocabulary, mentality, national-linguistic model of the world.

Отримано: 12.08.2014 р.

УДК 821.161.2 «18»: 7.035

Новик О.П.

РОМАНТИЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МОТИВУ РАЮ В ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА ПЕТРЕНКА

Новик О.П. Романтичне переосмислення мотиву раю в поезії Михайла Петренка. У статті розглянуто переосмислення мотиву раю у віршах українського поета ХІХ ст. Михайла Петренка в контексті українського романтизму. Простежено основні аспекти переосмислення мотиву, зв'язок з іншими спорідненими мотивами та образами, що є домінуючими у творчості автора. Дослідження мотивів творчості окремих поетів-романтиків уможливило відтворення цілісної картини художнього світу українського романтизму, виявлення національної ідентичності у доборі метафор при використанні певних мотивів. Поезія Михайла Петренка, з огляду на це, постає багатим матеріалом для інтерпретації традиційних мотивів в українській романтичній поезії.

Ключові слова: Михайло Петренко, поезія, романтизм, мотив, рай.

Переосмислення біблійних мотивів раю і божої благодаті в українському романтизмі, як і в європейському, накладалося на потужне підґрунтя християнської традиції в українській літературі. Українські поети-романтики часто зверталися до традиційних мотивів задля наближення свого слова до народної пісні, проте мотив раю не був часто вживаним у творах більшості з них.

Юрій Шерех про розуміння сну в романтизмі писав: "...романтизм був ніщо інше, як нове шукання реалізму. Література перед романтизмом не знала, наприклад, світу снів і видив. Романтизм уважав, що це є вищий реалізм, ніж описувати пласку видиму реальність. Що це сягає глибше в людську душу і в істоту світу" [17, 463]. Можемо, звісно ж, подискутувати з тезою, оскільки світ снів і видив був поширеним у літературі давно, зокрема, і в не дуже віддаленому від романтиків у часі бароковому письменстві. Д. Чижевський писав про "окремий літературний ґатунок" доби Бароко – "О чотирьох послідніх рїчах чоловіка" (зображення смерті, Страшного Суду, пекла та раю): Смотри, чоловіче, і ужасайся / кожної години смерти сподївайся / Ходить бо тайно, нагледає, / і діл твоїх розсмотряє, / как би ти жив» [14, 9]. Проте романтики також

не забували про ці чотири речі, та, хоча й розглядали їх дещо в іншому аспекті, – християнське підложжя філософії життя в українському романтизмі залишалося досить впливовим.

Кожна доба вносить у літературу щось оригінальне, оскільки саме такі новаторські риси надають колориту епосі. Юрій Шерех подає власне бачення причин новаторства: “Бачення світу змінюється, і змінюється наше бажання пізнати світ і відбити його. Воно ніколи не буде адекватне, але в натурі людини і в натурі мистецтва – бажання йти так глибоко, як тільки можна” [17, 464]. Саме таким чинником вчений пояснює те, що всяка історія літератури складається з “безперестанних хвиль новаторства, що набігають на старе і його змивають” [17, 464]. При цьому автор заважає, що хвилі новаторства змивають старе не начисто, а вбираючи його в себе.

І. Айзеншток писав про Тараса Шевченка не як про початок, а як про кінець того короткого шляху, який пройшла українська література в перші десятиліття XIX ст.: “Шевченко довершив, а не почав. Своєю творчістю він ніби синтезував канон, створений попередньою літературою. Придивляючись до творів української літератури, попередньої й сучасної Шевченкові, ми легко викриваємо в окремих авторів, в окремих творах знайомі риси Шевченкової поетики. Недурно ж деякі вірші М. Петренка, В. Забіли, О. Афанасьєва-Чужбинського сучасники вважали за Шевченкові” [1, 18].

Сучасні дослідники (Є. Лебідь) застосовують до прочитання творчості Тараса Шевченка поняття “метатекст” у широкому “як сукупність поетичних творів митця (метаоповідь), де визначено провідні можливості усієї попередньої української літературної традиції” [5, 13] та у вузькому значенні. Попри таку позірну схожість поезії романтиків, творчість Михайла Петренка є оригінальною і містить чимало рис спільних із романтизмом європейським. Досить глибоко цю своєрідність творчості митця розглянув саме Юрій Шерех, порівнявши вірші Михайла Петренка і Тараса Шевченка у праці «Інший романтик, інший романтизм» [16]. Літературознавець наголошує на загостреному переживанні внутрішнього конфлікту в душі ліричного героя поезії Михайла Петренка. “У Шевченка – концепція поета, що підпорядковує свої думки і свою творчість своїй країні. Крізь особисту лірику проходить і вибивається на поверхню національно-історична романтика. Цьому Петренко протиставить концепцію суб’єктивної і тим самим загальнолюдської лірики. Вступний вірш його стверджує те, що є патосом усієї його відомої нам творчості: не колектив, а я, моя душа, мої переживання універсальної людини, мій світ, що є світом універсальної людини; не драма національної субстанції в конкретних історичних обставинах, а трагедія внутрішнього конфлікту, закладеного в самій істоті людської душі» [16, 47].

Мотив раю розпадається на низку різних за відтінками образів та дрібніших мотивів, які, поєднуючись з іншими мотивами, породжують нові смислові відтінки традиційного християнського поняття. Рай виступає як втілення вічності, вічного життя для праведної душі, поєднується із мотивами спокою, божої благодаті, ласки, любові, щастя.

Д. Чижевський писав, що романтики полюбили символіку, яка “висновується на предметах і явищах природи, стаючи персоніфікацією навколишньої дійсності і ознакою того, як то ведеться людині в ній. Море – символ душевного неспокою, руху, плинності... Природа – стихія, безодня, в якій до того всього безчинствує й хаос, з котрим братається хаос людської душі – усіяко потокаючи йому” [15, №8, 55–56]. Завдяки частому використанню порівняння «рай – це небо» вибудовується ланцюг понять, які прямо чи опосередковано виражають прагнення поета-романтика розкрити його духовні поривання. До образу неба долучаються «політ душі», «птаха», «спів». Птах у християнській літературній традиції часто асоціюється з душею, яка летить, яка є «пташком» (І. Леванда).

Григорій Клочек, досліджуючи поетику візуальності у Тараса Шевченка, пише про піднесену тональність голосу автора у поемі «Марія»: «Схвильовано-піднесена тональність, з якою той голос автора прозвучав у зачині поеми («Все упованіє моє на тебе, мій пресвітлий раю...»), ритмомелодійно варіюється протягом усієї поеми, набуваючи то розповідних, то описово-зображальних, то піднесено ліричних модуляцій. Цей голос є чи не найфункціональнішим чинником цілісності поеми» [4, 211]. Подібним чином голос автора у вірші Михайла Петренка «Рай цілий радості і пекло мук...» також набуває різних модуляцій, передає відтінки душевних поривань ліричного героя. І хоча мотив раю в обох творах є другорядним, раєм у Петренка виступає не поняття біблійне, а: «Рай цілий радості і пекло мук / Пісні слов’янські, голос з того світа, / Невідомий од серця і для серця гук, / Душа дівоча без привіта!» [9, 424]. Оксюмороном пекельних мук і радості раю автор намагається висловити весь спектр почуттів, що переповнюють душу ліричного героя, який слухає українську пісню. Рай увиразнюється сталим порівнянням із радістю, а пекло – з муками. Саме пісня постає такою страшною силою, яка здатна змусити і радіти, і страждати, яка дає душі очищення, а очам сльози: «О, ні, замучений до сліз піснями, / Я радість горем запивав» [9, 425]. Катарсис як сходінка до раю тут проектується на відтворення душевного стану ліричного героя романтичної поезії, який не знаходить свого місця в світі реаль-

ному, прагне до пошуку духовної рівноваги, але наразі знаходить тільки страждання. Характерним є й епітет «святій», що використовується поетом щодо пісень.

Поети-романтики, що плекали свою творчість на народній пісні, не могли обійти увагою твір Семена Климковського, який став народним. «Своє почуття любові романтики вбирали в пишні шати виплеканої під добу бароко народної пісні. “Козаченько”, “дівчинонька”, “кінь вороненький”, “зіронька ясна”, “чужа сторононька”, “сизий голуб”, “доленька” та сила-силенна інших усталених образів, що складають іконосферу романтичної любовної лірики, зокрема поезії Левка Боровиковського, Степана Писаревського, Михайла Петренка, Миколи Костомарова, Якова Щоголева, роблять кохання не лишень прикметно мінорним та шляхетним, але й надають йому відтінку національної туги та стрімкого пориву *ins Blau*” [12, 6]. Оце поривання в небесну блакить поєднує мотиви кохання, туги, особистої трагедії з мотивом раю в поезії, яка ґрунтується на народнопісенній традиції і традиціях європейського романтизму.

Прийоми використання видінь притаманні і бароковим авторам, і письменникам-романтикам, зокрема, коли використовується фантазмагоричне видіння ширяння у піднебесі. Таке видіння, сприймання світу з висоти пташиного польоту, бачимо, наприклад, у віршах Івана Орновського, який подає уявні картини подорожі [6, 649]. У поезиці Митрофана Довгалевського однією з настанов щодо написання ліричних творів є така: “Десятий спосіб: якщо поет пише, що він завдяки якомусь невідомому натхненню був спрямований або піднесений до небес і не знає, де він є, що говорить, що бачить” [3, 204]. Отже, очевидно, що літературний прийом, яким виступає ширяння за хмарами у Митрофана Довгалевського, є предтечею оновленого у романтичній естетичній польоту за хмари, духовного піднесення над світом буденним.

У Михайла Петренка “далекее небо, – моя сторона” кличе поета там знайти душевну рівновагу: “Коли б мені крилля, орлячі ті крилля, / Я землю б покинув, і на новосілля / Орлом бистрокрилим у небо польнув, / І в хмарах навіки од світу втону!” [11, 419]. Порівняймо з рядками Афанасьева-Чужбинського: “Мовби серце хто ворухить, / В небо переносить, / Душа кличе, дає крила, / Геть од землі просить” [11, 314]. У тексті Маркіяна Шашкевича “Туга за милою” також зустрічаємо образ соколиних крил, але вони використовуються не задля втечі від світу, а в мріях про кохану: “Коби мені крильця мати, / Соколом злетіти, / Тяжку тугу из серденька / При милій / розбити!” [10, 77]. Юрій Федькович використовує прийом змалювання польоту, але польоту душі: “Лети, душе моя, небого, / Куда направилась літати; / Лети! Щаслива ти дорога!” [13, 179–180].

Окрім перерахованих мотивів та образів, з якими поєднується мотив раю в поезії Михайла Петренка, в християнській традиції є поєднання образів-символів раю і саду. Сад, вертоград могли поставати і в сюжетах, які асоціювалися з мотивом раю як гріхопадіння Адама і Єви, вигнання грішників, втрачений рай, тощо. Образ саду в давній українській літературі та літературі XIX ст. досить поширений. Зокрема, образ «саду-раю» використано й у віршах Тараса Шевченка [див. про це : 2].

У поезії Михайла Петренка таке відгалуження мотиву раю представлено слабше, хоча пекло як антипод раю використовується, як і традиційне християнське тлумачення земних мук як шляху до раю («Мою любов, земнії скорбі, / І язви серця показать...» [8, 438]). Поет використовує слово «рай» і на означення нездійсненої, недосяжної мрії, надаючи творам ореолу романтичної світової туги, неможливості щастя у світі земному. Ліричний герой віршів постає закоханим творцем, який страждає не тільки від нерозділеного кохання, але й від того, що трагічною є його любов до Батьківщини, до цілого світу. Фатум, доля, для якої ліричний герой є чужим, ще більше переконує його в тому, що «далекее небо, – моя сторона», а єдина втіха для стражденної душі в іншому над небесному світі: «Душа моя в небі, як ніч, простяглася, / Глибоко, глибоко змією впи-лася / І п'є, не нап'ється і серцем, й очами / Тій радості вволю, що вище над нами» [7, 420]. Рай асоціюється ще й з рідним краєм: «Коли ж, коли, великий Боже, / Мене пошлеш на рідний край, / Де мав я радість, мав я рай» [9, 426]. Туга за щасливими роками дитинства та юності ліричного героя набуває унаочнення завдяки тому, що автор використав у поезії порівняння радісних років перебування вдома з раєм.

Дослідження мотивів творчості окремих поетів-романтиків уможлиблює відтворення цілісної картини художнього світу українського романтизму, виявлення національної ідентичності у доборі метафор при використанні певних мотивів.

Михайло Петренко використовує мотив раю у руслі християнської традиції української та європейської літератури романтизму, проте оригінальним є наповнення образами, конкретизація метафорами, які доповнюють ядро мотиву раю в поезії українського автора. Цей мотив органічно вплітається в концепцію «суб'єктивної лірики» Михайла Петренка, про яку писав Юрій Шерех, наближає творчість до розуміння загальнолюдських цінностей, допомагає розкрити переживання ліричного героя. Мотив раю у Михайла Петренка поєднує традиційний біблійний мотив із романтизованою трансформацією в мотив нездійсненої мрії, пошуку власного шляху ліричного героя у світі прагнень і почувань.

Список використаних джерел

1. Айзеншток І. Котляревщина / І. Айзеншток // Українські пропілеї. Котляревщина. Том 1. Єремія Айзеншток – редакція, вступні статті, примітки. – Харків : Держвидав України, 1928. – С. 7–121.
2. Боронь О. Образ саду у творчості Тараса Шевченка: генеза та семантика / О. Боронь // Слово і час. – 2008. – № 5. – С. 57–63.
3. Довгалевський М. Поетика (Сад поетичний) / Митрофан Довгалевський : [переклад, прим. та словник імен і назв В.П. Маслюка]. – К. : Мистецтво, 1973. – 434 [1] (Пам'ятки естетичної думки).
4. Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка: монографія / Григорій Клочек. – К. : Академвидав, 2013. – 256 с. – (Серія «Монограф»).
5. Лебідь Є.М. Метатекст поезії Т. Шевченка і українська література: давня та нова доба: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література”/ Є.М. Лебідь. – К., 2010. – 18 с.
6. Орновський І. Із книги “Скарбниця дорогого каміння” / І. Орновський // Слово многоцінне. В 4 кн. – К. : Видавництво “Аконіт”, 2006. – Кн. 3. – С. 648–650.
7. Петренко М. Небо / Михайло Петренко // Українські поети-романтики 20-40-х років XIX ст. – К. : Вид. худ. літ. “Дніпро”, 1968. – С. 419–421.
8. Петренко М. Недуг / Михайло Петренко // Українські поети-романтики 20-40-х років XIX ст. – К. : Вид. худ. літ. “Дніпро”, 1968. – С. 435–438.
9. Петренко М. Слов'янськ / Михайло Петренко // Українські поети-романтики 20-40-х років XIX ст. – К. : Вид. худ. літ. “Дніпро”, 1968. – С. 422–426.
10. Русалка Дністрова (Фотокопія з видання 1837 р.) / вступ. ст. О.І. Білецького. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1950. – 133, [2] с.
11. Українські поети-романтики 20-40-х років XIX ст. – К. : Вид. худ. літ. “Дніпро”, 1968. – 635 с.
12. Ушкалов Л. Слобожанська візія любові / Леонід Ушкалов // Слобожанська муза : Антологія любовної лірики XVII–XX століть. – Харків : Майдан, 2000. – С. 5–8.
13. Федькович Ю.А. Твори : В 2 т. / Ю.А. Федькович. – Т.1 : Поезії / упоряд., передм. і приміт М.Ф. Нечиталюк. – К. : Дніпро, 1984. – 462, [1] с.
14. Чижевський Д. Поза межами краси (До естетики барокової літератури) / Дмитро Чижевський. – Нью-Йорк : Українсько-американське видавниче товариство, 1952. – 22 с.
15. Чижевський Д. Слов'янський романтизм / Дмитро Чижевський // Слово і час. – 2005. – №8. – С. 51–65; №9. – С. 65–78.
16. Шевельов Юрій. Інший романтик, інший романтизм // Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. II. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба / Юрій Шевельов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 45–57.
17. Шерех Ю. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології. / Юрій Шевельов – К. : Дніпро, 1993. – 590 с.

Summary. The article deals with rethinking of paradise motif in verses of Ukrainian poet of the nineteenth century Mikhailo Petrenko in the context of Ukrainian romanticism, especially compared to the lyrics of Taras Shevchenko. It traces the main aspects of rethinking motif, communication with other related motifs and images that are dominant in the work of the author. The motif of the paradise is decomposed into a number of different shades of smaller images and motifs that, combined with other motifs, create new connotations of traditional Christian concept. Paradise serves as the embodiment of eternity, eternal life for the righteous soul, combined with motifs of peace, God's grace, tenderness, love and happiness. The motive of heaven on earth is used as a longing for the homeland.

The frequent use of comparison ‘paradise is a heaven’ built a chain of concepts that are directly or indirectly express desire of the romantic poet to reveal his spiritual aspirations. Attached to the image of heaven ‘flight of the soul’, ‘bird’, ‘singing’. Mikhailo Petrenko tries to express the whole range of feelings, that overwhelmed lyrical soul who listens to Ukrainian song, with an oxymoron hell and paradise of joy. Obviously a song is such force for the person that is able to enjoy and suffer, which makes purification of the soul, and gives tears to eyes, especially when it tells about the creator in love. The research of different motives of romantic poets enables playback of complete picture of the art world of Ukrainian romanticism, identifying national identity in the selection of metaphors by using specific reasons. Mikhailo Petrenko's poetry, in view of this, is a wealth of material for interpreting traditional motifs in Ukrainian romantic poetry.

Key words: Mikhailo Petrenko, poetry, romanticism, motif, paradise.

Отримано: 18.08.2014 р.